

«Η ευθανασία από τη σκοπιά του ποινικού δικαίου»

Γεωργίου Βελλή
Αντιπροέδρου Αρείου Πάγου, ε.τ.

Ι. "Ευθανασία" εύχεται η Εκκλησία μας όταν παρακαλεί να είναι τα τέλη της ζωής μας ανώδυνα, ανεπαίσχυντα και ειρηνικά. "Ευθανασία" αποκαλείται ο ήρεμος, ανώδυνος και αξιοπρεπής θάνατος και όταν το βέβαιο και επικείμενο τέλος της ζωής επισπεύδεται με ανθρώπινη πράξη για να γλυτώσει ο πάσχων από αφόρητους πόνους ή από εξευτελιστικό βασανισμό. Τότε η συμπεριφορά του ανθρώπου ενδιαφέρει όχι μόνο την ηθική αλλά και την έννομη τάξη. Η ζωή, ως πρώτιστο στοιχείο της "αξίας του ανθρώπου" (ο σεβασμός και η προστασία της οποίας αποτελεί, κατά τη θεμελιώδη διάταξη του άρθρου 2 παρ.1 του Συντάγματος, την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας), ανάγεται με ρητό συνταγματικό κανόνα σε απόλυτο έννομο αγαθό (άρθρο 5 παρ. 2 Συντ.), που προστατεύεται κυρίως με τις δραστικές διατάξεις των άρθρων 299 έως 307 του Ποινικού Κώδικα. Είναι οι διατάξεις που περιγράφουν και απειλούν με ποινές τα εγκλήματα κατά της ζωής, από τα οποία το βαρύτερο, υπό διάφορες μορφές, είναι η ανθρωποκτονία από πρόθεση. Για την ορθότερη κατανόηση του ζητήματος αν η "ανθρωπογενής" ευθανασία συνιστά ή μπορεί να μη συνιστά ποινικώς αξιόλογη αδικοπραγία, είναι χρήσιμη, για τους εξ υμών μη νομικούς, η σύντομη επισήμανση ορισμένων γενικών διατάξεων του Ποινικού μας Κώδικα που προσδιορίζουν την έννοια του εγκλήματος και οριοθετούν την ποινική ευθύνη. Έτσι ορίζουν:

α. Το άρθρο 14 ότι "έγκλημα είναι πράξη άδικη και καταλογιστή στο δράστη της, η οποία τιμωρείται από το νόμο" και ότι "στις διατάξεις των ποινικών νόμων ο όρος "πράξη" περιλαμβάνει και τις παραλείψεις".

β. Το άρθρο 15 ότι "όπου ο νόμος για την ύπαρξη αξιόποινης πράξης απαιτεί να έχει επέλθει ορισμένο αποτέλεσμα, η μη αποτροπή του τιμωρείται όπως η πρόκλησή του με ενέργεια, αν ο υπαίτιος της παράλειψης είχε ιδιαίτερη νομική υποχρέωση να παρεμποδίσει την επέλευση του αποτελέσματος".

γ. Το άρθρο 27 παραγρ. 1 ότι "με δόλο (πρόθεση) πράττει όποιος θέλει την παραγωγή των περιστατικών που κατά το νόμο απαρτίζουν την έννοια κάποιας αξιόποινης πράξης. επίσης όποιος γνωρίζει ότι από την πράξη του ενδέχεται να παραχθούν αυτά τα περιστατικά και το αποδέχεται". Στην πρώτη περίπτωση ο δόλος (ως βαρύτερη μορφή υπαιτιότητας) καλείται άμεσος. στη δεύτερη ονομάζεται ενδεχόμενος.

δ. Το άρθρο 34 ότι "η πράξη δεν καταλογίζεται στο δράστη αν, όταν τη διέπραξε, λόγω νοσηρής διατάραξης των πνευματικών λειτουργιών ή διατάραξης της

συνείδησης, δεν είχε την ικανότητα να αντιληφθεί το άδικο της πράξης του ή να ενεργήσει σύμφωνα με την αντίληψή του για το άδικο αυτό".

Από τις παραπάνω διατάξεις συνάγονται τα εξής ενδιαφέροντα:

Πρώτον, για να υπάρξει "πράξη" (κατά την έννοια του αρ. 14 ΠΚ) πρέπει το επελθόν αποτέλεσμα (βλάβη ή διακινδύνευση έννομου αγαθού) να τελεί σε αντικειμενικό αιτιώδη σύνδεσμο προς τη συμπεριφορά του δράστη (πράξη ή παράλειψη). Πρέπει, δηλαδή, η συμπεριφορά αυτή να είναι ένας από τους (τυχόν περισσότερους) όρους χωρίς τον οποίο δεν θα μπορούσε να επέλθει το αποτέλεσμα αυτό (*conditio sine qua non*). Αν, επομένως, στη συγκεκριμένη περίπτωση, το δυσμενές αποτέλεσμα θα είχε επέλθει και αν έλλειπε η συμπεριφορά του δράστη, ο αιτιώδης αυτός σύνδεσμος αποκλείεται και, άρα, δεν υφίσταται "πράξη" του φερόμενου ως δράστη.

Δεύτερον, η πράξη είναι άδικη όταν αποδοκιμάζεται από την έννομη τάξη. όταν, δηλαδή, αντιβαίνει σε κάποιον επιτακτικό ή απαγορευτικό κανόνα δικαίου. Εν τούτοις κάθε τέτοιος κανόνας δεν περιέχει τελειωτική εκτίμηση ορισμένης πράξεως, αλλ' εκφράζει μόνο μια κατ' αρχήν εκτίμηση (αποδοκιμασία) της πράξεως από την άποψη της έννομης τάξης. Τούτο σημαίνει ότι η κατ' αρχήν αποδοκιμαζόμενη πράξη είναι άδικη εφόσον δεν συντρέχει λόγος που αποκλείει τον άδικο χαρακτήρα της. Σειρά τέτοιων λόγων θεσπίζεται με ρητές διατάξεις του Ποινικού Κώδικα (άμυνα, κατάσταση ανάγκης, προσταγή, άσκηση δικαιώματος ή καθήκοντος κ.α.). Η ratio των διατάξεων αυτών συνίσταται στο ότι, αν σε συγκεκριμένη περίπτωση, ως εκ των συντρεχουσών ειδικών περιστάσεων, η νομική προστασία του αγαθού αντεδεικνύεται ως επιζήμια, περιττή ή παράλογη για την έννομη τάξη, αν δηλ. η εναντίον του έννομου αγαθού στρεφόμενη συγκεκριμένη τάξη, εκτιμώμενη στη συνολική της κοινωνική σημασία, δεν αντιβαίνει στο "κοινό συμφέρον", πολύ δε περισσότερο αν εξυπηρετεί το αληθινό συμφέρον του προσβαλλόμενου προσώπου, τότε η πράξη δεν διαταράσσει τους όρους του κοινωνικού βίου και, επομένως, δεν είναι άδικη. Υπό το πρίσμα αυτό και ενόψει του ότι οι επώνυμοι λόγοι αποκλεισμού του αδίκου δεν απαριθμούνται περιοριστικά στον Ποιν. Κώδικα, είναι επιτρεπτό και άλλα περιστατικά να εκτιμηθούν από το δικαστή ως λόγοι αποκλεισμού του αδίκου *ad hoc*.

Τρίτον, για την ύπαρξη εγκλήματος δεν αρκεί η συμπεριφορά να είναι άδικη. πρέπει να είναι και καταλογιστή στο δράστη. Καταλογισμός είναι η κρίση ότι ορισμένη πράξη μπορεί να επισύρει τον ψόγο του δράστη με την έννοια της αποδοκιμασίας του από την έννομη τάξη για την προσωπική του αντίθεση προς το δίκαιο. Κατ' αρχήν μόνη η μη συμμόρφωση του δράστη προς απαγορευτικό ή επιτακτικό κανόνα δικαίου καθιστά τον τελευταίο άξιο αποδοκιμασίας από την έννομη τάξη. Αν, όμως, σε συγκεκριμένη περίπτωση, λόγω των συντρεχουσών περιστάσεων, δεν είναι ανθρωπίνως δυνατό να αναμένεται από τον μέσο κοινωνικό άνθρωπο συμμόρφωση προς τις προσταγές του δικαίου, ο δράστης είναι άξιος συγγνώμης δεδομένου ότι η συγκεκριμένη ψυχική στάση του, συνολικά εκτιμώμενη,

δεν φανερώνει έλλειψη σεβασμού προς τους όρους της κοινωνικής ζωής και επομένως η τελεσθείσα πράξη δεν μπορεί να προκαλέσει τον ψόγο της έννομης τάξης. Έτσι και ενόψει του ότι η βασική προϋπόθεση του καταλογισμού είναι και η υπαιτιότητα του δράστη (δόλος ή αμέλεια), μεταξύ των λόγων συγγνώμης, που αποκλείουν τον καταλογισμό, αναγνωρίζεται και το ανθρωπίνως αναπόφευκτο της υπαιτιότητας, δηλαδή η κατάσταση εκείνη της συνειδήσεως εξαιτίας της οποίας δεν μπορούμε ανθρωπίνως να αναμένουμε ούτε και νομικώς να αξιώσομε από το δράστη συμπεριφορά σύμφωνη προς τους κανόνες του δικαίου. Η κατάσταση αυτή της συνειδήσεως μπορεί να εμφανιστεί κυρίως με τις εξής βασικές μορφές:

α) όταν ο δράστης κατά της τέλεση της πράξεως δεν είχε και δεν μπορούσε να έχει συνείδηση του (ουσιαστικώς) αδίκου της συμπεριφοράς του, πράγμα που συμβαίνει στην περίπτωση της συγγνωστής νομικής πλάνης (άρθρο 31 παρ. 2 ΠΚ) και **β)** όταν ο δράστης είχε μεν συνείδηση του αδίκου της πράξεως, αλλά οι εξαιρετικές συνθήκες, υπό τις οποίες ενεργούσε, άσκησαν επάνω του τέτοια ψυχολογική πίεση, ώστε η συμμόρφωση προς το νομικώς δέον υπερτείνει τις δυνατότητες του μέσου κοινωνικού ανθρώπου. Κατά την έκφραση του Αριστοτέλη στα Ηθικά Νικομάχεια, ο δράστης έπραξε τα μη δέοντα "δια τοιαύτα, α την ανθρωπίνην φύσιν υπερτείνει και μηδείς αν υπομείναι". Τέτοιες περιπτώσεις, ως λόγοι αποκλείοντες τον καταλογισμό, ρυθμίζονται με ρητές διατάξεις του Ποιν. Κωδ. (άρθρα 31§2, 23, 25§3, 32). Πέραν όμως του θετικού δικαίου αναγνωρίζονται από την επιστήμη και άλλες περιπτώσεις ανθρωπίνως μη φευκτού της υπαιτιότητας (ως λόγοι συγγνώμης), όπως συμβαίνει όταν ο δράστης αντιμετώπισε σύγκρουση καθηκόντων και βρέθηκε σε ηθική αμηχανία περί του πρακτέου, ή όταν ο δράστης, πιστεύοντας λανθασμένα ότι πρόκειται για κατάσταση ανάγκης που αποκλείει τον καταλογισμό (αρ. 32 ΠΚ), προβαίνει στην πράξη του με την πεποίθηση ότι θυσιάζει ένα έννομο αγαθό για να διασώσει ένα άλλο μεγαλύτερης αξίας.

II. Υπό το φως των ανωτέρω παρατηρήσεων μπορούμε ήδη ευκολότερα και πιο συστηματικά να προσεγγίσουμε το θέμα "ευθανασία" από την άποψη του ισχύοντος ποινικού δικαίου. Κατά τη νομικώς λογική τάξη τίθενται και πρέπει να εξεταστούν τα ακόλουθα ζητήματα:

A. Η ευθανασία, ως ανθρωπίνη συμπεριφορά (πράξη ή παράλειψη), που αποσκοπεί να καταστήσει το βέβαιο και επικείμενο θάνατο ενός ανθρώπου λιγότερο επώδυνο και περισσότερο αξιοπρεπή ή να απαλλάξει τον αφορήτως πάσχοντα από το μαρτύριο μιας βαρύτατης και ευτελιστικής αναπηρίας, είναι κατ'αρχήν ανθρωποκτονία από πρόθεση με το ελαφρυντικό ότι ο υπαίτιος ωθήθηκε στην πράξη του από αίτια μη ταπεινά. Η πράξη απειλείται με ποινή καθείρξεως 10 έως 20 ετών (αρ. 299 παρ. 1 σε συνδ. με αρ. 83 στοιχ. α' και 84 παρ. 2 στοιχ. β' ΠΚ). Αν η πράξη αποφασίσθηκε και εκτελέσθηκε σε βρασμό ψυχικής ορμής, με το ίδιο πάντα ελαφρυντικό, η προβλεπόμενη ποινή μειώνεται σε φυλάκιση 2 ετών έως κάθειρξη 12 ετών. Η δεύτερη αυτή περίπτωση είναι πρακτικώς απίθανο να συντρέξει στο

πρόσωπο του δράστη γιατρού, ως προς τον οποίο, αν δεν ανήκει στον πολύ στενό συγγενικό κύκλο του θύματος, είναι αδιανόητη η συνδρομή βρασμού ψυχικής ορμής.

Β. Ως προς το ζήτημα αν στην αιτιώδη διαδικασία του θανάτου η συμπεριφορά ορισμένου ανθρώπου (γιατρού ή άλλου) λειτούργησε ως *conditio sine qua non*, πρέπει να διακρίνομε μεταξύ "ενεργητικής" και "παθητικής" ευθανασίας. Αν ο γιατρός χορηγήσει κάποια θανατηφόρο ουσία και επιταχύνει έτσι το θάνατο, δεν μπορεί να γίνει λόγος για έλλειψη αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ της ενεργείας του και του επελθόντος θανάτου. Διότι, και αν έλλειπαν τα νοσηρά αίτια που θα οδηγούσαν αναπόφευκτα στο θάνατο, μόνη η χορήγηση της ανωτέρω ουσίας αρκούσε για το θανάσιμο αποτέλεσμα. Αλλιώς έχει το πράγμα στην περίπτωση της παθητικής ευθανασίας, εκείνης δηλ. που συντελείται με την παράλειψη παροχής μέσων που θα επιβράδυναν την επέλευση του θανάτου. Η απάντηση βρίσκεται στο άρθρο 15 του Ποιν. Κώδικα. Μπορεί, δηλαδή, να υποστηριχθεί ότι, εφόσον ο γιατρός δεν βαρύνεται με ιδιαίτερη νομική υποχρέωση (είτε από το νόμο, είτε από σύμβαση, είτε από τη φύση της αποστολής και τον όρκο του) να επιβραδύνει, απλά και μόνο, τον άλλως αναπότρεπτο θάνατο, διατηρώντας τεχνητά κάποιες επιμέρους βιολογικές λειτουργίες του πάσχοντος (αναπνοή, καρδιακό παλμό κ.λπ.), η μη παροχή των σχετικών ιατρικών μέσων και η εκ τούτου επιτάχυνση του θανάτου δεν συνιστά την αντικειμενική υπόσταση της δια παραλείψεως τελουμένης ανθρωποκτονίας από πρόθεση. Αν όμως ο πάσχων (ή εκείνος που έχει την επιμέλεια του προσώπου του) εκφράσει αντίθετη βούληση, ο γιατρός δεσμεύεται συμβατικώς και άρα έχει, κατ' αρχήν, ιδιαίτερη νομική υποχρέωση να μην παραλείψει τις ενέργειες που μπορούν να παρεμποδίσουν την άμεση επέλευση του θανάτου.

Γ. Η ευθανασία, ως συμπεριφορά που πλήττει καίρια το έννομο αγαθό της ζωής, είναι πράξη νομικώς άδικη. Υποστηρίζεται εν τούτοις ότι ο άδικος χαρακτήρας της "ευθανασίας" αποκλείεται εφόσον εξ ορισμού επιχειρείται προς εξυπηρέτηση του αληθινού συμφέροντος του (συναινούντος) θανατουμένου, αλλά και διότι νεώτερες τάχα πολιτισμικές αντιλήψεις ή εθιμικοί κανόνες ή η δικαιοσύνη συνείδηση του λαού ή το επικρατέστερο κοινωνικό συμφέρον ή το επαγγελματικό καθήκον του ιατρού καθιστούν την ευθανασία επιτρεπτή. Οι απόψεις αυτές, ανεξάρτητα από την επικίνδυνη ασάφεια και την εσωτερική τους αντιφατικότητα, είναι ριζικώς ασύμβατες τόσο προς τη συνταγματική τάξη, η οποία, με το άρθρο 5 παρ. 2 του Συντάγματος, τοποθετεί την ανθρώπινη ζωή σε περιωπή απολύτως προστατευόμενου αγαθού, όσο και προς την όλη οικονομία του Ποινικού μας Κώδικα, ο οποίος όχι μόνο δεν περιέλαβε την "ευθανασία" στον κατάλογο των λόγων που αποκλείουν το άδικο της πράξεως (αρ. 20 επ.), αλλά αντιθέτως ανήγαγε σε ιδιώνυμα αδικήματα, τιμωρούμενα απλώς με ηπιότερες ποινές, την ανθρωποκτονία από οίκο (αρ.300) και τη συμμετοχή σε αυτοκτονία με τη μορφή της υποβοηθήσεως του αυτοκτονούντος (αρ.301). Επομένως η εκδοχή ότι η ευθανασία δεν έχει αφεαυτής άδικο χαρακτήρα δεν βρίσκει στην ελληνική έννομη τάξη το απαραίτητο

νομοθετικό έρεισμα. Αποκλεισμός του αδίκου μπορεί να χωρήσει, κατ' εξαίρεση, μόνον όταν οι γενικώς παραδεκτοί κανόνες της ιατρικής επιστήμης και δεοντολογίας υπαγορεύουν στη συγκεκριμένη περίπτωση τη διακοπή μιας βεβαιωμένα μάταιης φαρμακευτικής ή άλλης υποστήριξης προκειμένου να συντομευθεί το στάδιο της οδυνηρότατης ή εξευτελιστικής επιθανάτιας αγωνίας.

Δ. Η άδικη πράξη της ευθανασίας είναι πάντοτε καταλογιστή στο δράστη. Κατ' αρχήν μια παρατήρηση ως προς το στοιχείο της υπαιτιότητας: Η ευθανασία είναι πράξη που τελείται πάντοτε και μόνο από πρόθεση. Ο γιατρός με την ενέργεια ή την παράλειψή του είτε επιδιώκει ευθέως τον (ανώδυνο και ανεπαίσχυντο) θάνατο του πάσχοντος, είτε επιδιώκει την ανακούφισή του με τη χορήγηση ουσιών και, μολονότι γνωρίζει ότι αυτές ενδέχεται να επιφέρουν το θάνατο του ασθενούς, αποδέχεται το αποτέλεσμα αυτό. Η έννομη τάξη στην πρώτη περίπτωση καταλογίζει άμεσο και στη δεύτερη ενδεχόμενο δόλο. Αν ο γιατρός, χορηγώντας τις παραπάνω ουσίες, δεν προέβλεψε ή πίστεψε ότι δεν θα έχουν ανθρωποκτόνο δράση, η πράξη του δεν έχει χαρακτήρα ευθανασίας. πρόκειται για κοινή ανθρωποκτονία από αμέλεια (άρθρα 28 και 302 ΠΚ). Σοβαρότατο, όμως, είναι το ζήτημα αν στην περίπτωση της ευθανασίας -ιδίως της "παθητικής"- συντρέχουν ή όχι λόγοι συγγνώμης που αποκλείουν τον καταλογισμό της πράξεως στο δράστη. Ειδικότερα, αν και πότε συντρέχει το ανθρωπίνως αναπόφευκτο της υπαιτιότητας είτε λόγω νομικής πλάνης (τουτέστι σφαλερής αλλά συγγνωστής πεποιθήσεως του δράστη ότι είχε καθήκον ή δικαίωμα να προβεί στην ευθανασία), είτε λόγω συγκρούσεως του καθήκοντος να διαφυλαχθεί η ανθρώπινη ζωή με το καθήκον να γίνει σεβαστή και να προστατευθεί η αξιοπρέπεια του θνήσκοντος ανθρώπου (ως υπέρτατο έννομο αγαθό, κατά τη ρητή επιταγή του άρθρου 2 παρ. 1 του Συντάγματος), είτε λόγω εξαιρετικών περιστάσεων με τέτοια ψυχολογική πίεση πάνω στο δράστη, ώστε η δυνατότητά του να συμμορφωθεί προς το νομικώς δέον να έχει εκμηδενισθεί. Τέλος, είναι αυτονόητο -και έχει ήδη τονισθεί- ότι οι προαναφερόμενες περιστάσεις δεν συντρέχουν αναγκαίως σε κάθε περίπτωση ευθανασίας.

Ενόψει όλων των προεκτεθέντων μπορεί να συναχθεί το ακόλουθο βασικό συμπέρασμα: ότι για καμμιά περίπτωση ευθανασίας δεν υπάρχει γενικός κανόνας απαλλαγής από την ποινική ευθύνη και ότι, επομένως, κάθε συγκεκριμένη περίπτωση πρέπει αναποφεύκτως να υποβάλλεται σε δικαστικό έλεγχο προκειμένου να κριθεί α) αν ο θάνατος ήταν αποτέλεσμα ευθανασίας (ενεργητικής ή παθητικής) ή κοινής ανθρωποκτονίας από πρόθεση ή από αμέλεια, ή ανθρωποκτονίας από οίκτο (που προϋποθέτει σπουδαία και επίμονη απαίτηση -όχι απλή συναίνεση- του ανιάτως πάσχοντος), ή συμμετοχής σε αυτοκτονία, β) αν συντρέχει στο πρόσωπο του δράστη ο λόγος αποκλεισμού του αδίκου που αναφέρθηκε παραπάνω (υπό στοιχείο Γ), ή γ) αν συντρέχει λόγος αποκλεισμού του καταλογισμού (ή κάποια ελαφρυντική περίπτωση).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Χωραφά Ποινικόν Δίκαιον, τομ. Α΄, εκδ.7η, σελ.116, 119-120, 166 επ., 172-174, ιδίως σελ. 202, 214, 216 και 270.
2. Ανδρουλάκη Ποινικό Δίκαιο, ειδ. μέρος, εκδ. 1974, σελ. 26 έως 28.
3. Καρανίκα Ποινικόν Δίκαιον, γεν μέρος, τ. Α΄, 1959, σελ. 594 επ.
4. Κατσαντώνης σε Ποιν. Χρ. Στ΄ σ. 223 επ., ιδίως σ. 236 επ.
5. Μαζαράκη Το πρόβλημα της ευθανασίας Νέον Δίκαιον τ. 8 σελ. 280 επ.
6. Σοφουλάκης σε ΑρχΝ 1992 σ. 458.
7. Καράμπελα Η ευθανασία και το δικαίωμα στη ζωή και το θάνατο, 1987.
8. Μαργαρίτη Η ευθανασία, "Ελληνική Δικαιοσύνη" έτους 2000 σελ. 1221 επ. (όπου και λοιπή ελληνική και αλλοδαπή βιβλιογραφία και νομολογία).
9. Μυλωνόπουλου Εφαρμογές Ποινικού Δικαίου, 1997, παρ.10 σ. 76 επ. (για θέματα αιτιότητας, αδίκου και καταλογισμού).